

De ‘eigen-schuldtheorie’ en de betekenis van 10 november 2004

Kanttekeningen bij de moord op Theo van Gogh

Paul Cliteur *

Op 2 november 2004 werd in de Amsterdamse Linaeusstraat de schrijver en cineast Theo van Gogh op brute wijze vermoord door een Jihadstrijder, Mohammed B. Op het lichaam van Van Gogh werd een doodsbedreiging aan het adres van het liberale kamerlid Ayaan Hirsi Ali gestoken. Daarin geeft de moordenaar aan wat zijn motieven zijn geweest voor de moord. Het is een brief die getuigenis aflegt van een antisemitische haat jegens de westerse samenleving, de ongelovigen en ketterij.

Na de moord is duidelijk geworden dat B. functioneerde in een netwerk van gelijkgezinden die worden geïnspireerd door radicaal islamistische denkbeelden. Het meest relevant is hier de ‘takfir-ideologie’. *Takfir* wil zeggen: ‘tot kaafir (heiden) bestempelen.’ Zo’n *kaafir* mag dan worden gedood.¹

De Leidse rechtsgeleerde Afshin Ellian noemde de moord op Van Gogh ‘de eerste terroristische aanslag op Nederlands grondgebied’. Hij gaat verder met: ‘Uit de brief van Mohammed B. – en uit de informatie over zijn vrienden van de Hofstadgroep² – bleek dat de jihadisten niet alleen publieke objecten maar ook publieke personen willen aanvallen. Hiermee is de huidige situatie in Nederland te vergelijken met die in Israël, Algerije ten tijde van de burgeroorlog en Baskenland in Spanje.’³

Sommigen zullen dit misschien te dramatisch of te somber getoonzet vinden, maar ik denk dat Ellian gelijk heeft. Vrijwel alle getuigen van de moord waren verbaasd over de grote koelbloedigheid die Mohammed B. aan de dag legde bij zijn

liquidatie van Van Gogh. Een Britse getuige zei: ‘Wat mij opviel, was de rust en de kalmte van de dader. Het was om het koud van te krijgen.’ Een andere getuige beschreef de ‘ijzig rustige manier’ waarop Mohammed de keel van zijn slachtoffer doorsneed. ‘Het leek wel of hij een plak rosbief afsneed.’ Mohammed sprak zelfs een passant aan die ‘gebiologeerd’ had staan kijken hoe de schutter na de moord het kruispunt overstak in de richting van het Oosterpark. ‘Wat kijk je’, zegt B. tegen de man terwijl hij kalm een lege patroonhouder met patronen bijvult. De omstander zegt: ‘Dat kun je toch niet maken?’ Mohammed antwoordt: ‘Hij heeft het ernaar gemaakt.’ De verbouwereerde passant herhaalde zijn opmerking: ‘Dat kun je toch niet maken?’ En B. antwoordt: ‘Dat kan ik wel. En dan weten jullie ook wat jullie te wachten staat.’⁴

Alles wijst erop dat Nederland nu geconfronteerd wordt met een verschijnsel dat in het buitenland al langer bekend was: een internationale beweging van moslimextremisme. Wat ik in deze bijdrage zou willen beargumenteren, is dat we dit verschijnsel moeten onderzoeken. Dat lijkt vanzelfsprekend, maar dat is het blijkbaar niet. Immers de culturele en bestuurlijke elite van Nederland heeft grote moeite met het in studie nemen van dit onderwerp. De reden daarvan is dat men wil voorkomen dat in de samenleving polarisatie ontstaat, en een negatieve beeldvorming jegens moslims in het algemeen. Daarom dringt de premier aan op een matiging van de toon waarop door columnisten gesproken wordt. De minister van justitie stelde voor het vervol-

* Paul CLITEUR is hoogleraar Encyclopedie van de rechtswetenschap aan de universiteit van Leiden. Email: p.b.cliteur@law.leidenuniv.nl

gingsbeleid ten aanzien van godslastering te verstrengen.⁵

Dat zijn tot op zekere hoogte nobele opvattingen, maar zij kunnen ertoe leiden dat mensen sterk gaan geloven in hun eigen politiek correcte mythologie in plaats van de werkelijkheid onder ogen te zien. Een heldere manifestatie van deze politiek correcte mythologie vinden we in de wijdverbreide opvatting dat het onheil dat over ons komt te wijten zou zijn aan de ‘harde toon’ waarop over moslims wordt gesproken. Ik zal proberen deze opvatting van enkele kanttekeningen te voorzien.

De eigen-schuldtheorie: een eerste verkenning

In tegenstelling tot wat men zou verwachten, heeft de moord op Theo van Gogh niet geleid tot een diepgaande bezinning op de wereldbeschouwing die Mohammed B. tot zijn daad inspireerde. Integendeel, velen proberen elke discussie daarover te smoren met een beroep op het op zichzelf lovenswaardige streven dat de maatschappelijke polarisatie niet mag worden vergroot. Het lijkt erop alsof de culturele progressieve elite van Nederland in een staat van ontkenning verkeert. Dat manifesteert zich in wat men zou kunnen noemen de ‘eigen-schuldtheorie’. Deze houdt in dat Van Gogh eigenlijk het onheil over zichzelf heeft afgeroepen door zijn beledigende uitspraken over moslims (‘geitenneukers’) en de islam. In zekere zin is dit een optimistische en daardoor aantrekkelijke theorie. Immers wat door je eigen gedrag is veroorzaakt, zou je wellicht ook in de toekomst kunnen voorkomen. Hoe? Door je gedrag te wijzigen. Als we ons dus maar minder provocerend en kwetsend opstellen in de discussie over de islam, dan waaien de problemen vanzelf weer voorbij.

De eigen-schuldtheorie heeft ook aanhang in de samenleving. Je hoort deze voorzichtig doorklinken bij diegenen die zeggen: ‘Natuurlijk, je mag iemand niet vermoorden voor wat hij schrijft, maar ja, “geitenneukers”, Van Gogh riep dit toch ook wel een beetje over zichzelf af.’ Ook maakt de eigen-schuldtheorie opgang onder intellectuelen. Vaak gaat dat via een omweg. Men kritiseert dan dat Van Gogh tot

een ‘martelaar van het vrije woord’ zou zijn gemaakt.⁶ En dat kan toch niet, zegt men. Iemand die zulke kwetsende stukken schreef!

Na de moord op Van Gogh stellen we ook vast dat minder zorgvuldige schrijvers allerlei uitingen op één hoop gaan gooien. De gemeenschappelijke noemer is dan of die uitspraken als kwetsend of beledigend voor culturele en religieuze minderheden worden ervaren.⁷ ‘Geitenneukers’ (Van Gogh)? Kwetsend! ‘Mohammed een perverse tiran’ (Hirsi Ali)? Kwetsend. ‘Wapperende hoofdhoekjes op het Mailieveld’ (Wilders)? Kwetsend! ‘Submission’ (Hirsi Ali en Van Gogh)? Ook kwetsend. Zelfs toen minister Verdonk bezwaren maakte tegen de weigering van een imam om haar als vrouw de hand te schudden werd het opperen van die bezwaren als kwetsend ervaren. (Dus niet de weigering tot het schudden van de vrouwelijke hand was kwetsend, nee, het protest daartegen).

Er ontstaat zo langzamerhand een beeld dat de hele discussie over religie, in het bijzonder die over de islam, kwetsend is. Zij die deze discussie willen voeren hebben eigenlijk ‘schuld’ aan de dood van Theo van Gogh, precies zoals Van Gogh schuldig is aan zijn eigen moord. Dit is de eigen schuld-theorie in optima forma.

Ik denk dat valt aan te tonen dat de eigen-schuldtheorie gewoon *feitelijk* niet klopt. Eigenlijk is deze theorie weerlegd (zoals een natuurwetenschappelijke hypothese weerlegd kan worden door bepaalde gebeurtenissen). Hij is weerlegd door de feiten die sinds de dood van Van Gogh successievelijk aan het licht zijn gekomen (met name op 10 november). De aanhangers van de eigen-schuldtheorie lijken op creationisten na Darwin, aanhangers van het geocentrisch wereldbeeld na Copernicus. Zij gaan door met het verdedigen van een theorie die op 2 november onwaarschijnlijk was, maar op 10 november 2004 grotesk genoemd kan worden.

J.A.A. van Doorn over provocatie en eigen schuld

Aanhangers van de eigen-schuldtheorie hebben we in vele varianten. Zo zijn er de columnisten die

hun gesprekspartners graag in de hoek zetten van Filip De Winter of (nog mooier) Adolf Hitler. Maar de theorie heeft ook aanhang onder wetenschappers – zij het wetenschappers die zich begeven in het publieke debat. Ik zal op hun argumenten ingaan, omdat zij voor mij de meest voor de hand liggende gesprekspartners zijn. De meest hardnekkige protagonist van de eigen-schuldtheorie is de bekende socioloog J.A.A. van Doorn.

Van Doorn heeft maar liefst twee columns: één in het dagblad *Trouw* en één in *HP/De Tijd*. In zijn columns geeft hij regelmatig harde kritiek op wie kritische opmerkingen maken over de islam. Van Doorn is zelf geen moslim. Hij heeft in het verleden de christenen niet gespaard, maar hij heeft een grote afkeer van islamkritiek. In het bijzonder, zo verklaart hij zelf, omdat het de maatschappelijke verhoudingen op scherp zet. Van Doorn wil een matiging van het discours. Hij bindt daarom bijna elke week wel de strijd aan met een schrijver die kritisch stelling neemt tegenover de islam. Dat waren Fortuyn en Van Gogh, maar die zijn nu dood. Wilders en Hirsi Ali zijn springlevend. Van Doorn heeft zich voornamelijk op hen geconcentreerd, zij het dat ook anderen die hij verdenkt van ‘moslims sarren’ in hem een scherp criticus vinden.

Wat Van Doorn onderscheidt van de andere schrijvers over dit onderwerp, is dat zijn visie niet ingegeven lijkt door een optimistische kijk op de menselijke natuur en de overtuiging dat het met de integratie vanzelf wel komt als men maar geduld heeft. Wat hem inspireert is wat hij zelf noemt ‘machiavellistisch’ gedachtegoed. Van Doorn presenteert zichzelf als de *Realpolitiker* die aan ziet komen dat het misgaat in Nederland als politici en intellectuelen op dezelfde kritische manier over de islam blijven schrijven als tegenwoordig – althans in de ogen van Van Doorn – toonaangevend is. In één van zijn vele columns over dit onderwerp schrijft hij: ‘Wat ik mis, is simpel realiteitsbesef. Er wonen momenteel een miljoen moslims in ons land. (...) Alleen realisme kan ons redden.’⁸

Dat beroep op realisme is voor mij interessant, omdat mijn belangrijkste punt nu juist is dat het

Van Doorn daaraan volledig ontbreekt. Hij wil de feiten laten spreken, maar de meest belangrijke feiten gaan aan hem helemaal voorbij. Hij heeft zich zó vastgebeten in zijn eigen gelijk over deze kwestie dat informatie die zijn hypothese falsifieert helemaal niet tot hem is doorgedrongen.

Maar laten we eerst bezien wat dit ‘realisme’ en ‘realiteitsbesef’, dit nieuwe machiavellisme van Van Doorn, inhoudt. Hij zegt dat het moet gaan om een ‘consequent uitgevoerd integratieprogramma’. Daarbij is het uitgangspunt: ‘een consequente bestrijding van al degenen, allochtoon of autochtoon, die in woord of daad het conflict in de samenleving blijven zoeken’. Kennelijk behoren de coördinatoren van extremistische websites als *CyberJihad* niet tot de zoekers naar het conflict, want over hen heeft Van Doorn het nooit. Nee, het gaat hem altijd om diegenen die daarvoor waarschuwen. En dat Van Doorn daarbij zelf het conflict niet schuwt moge blijken uit zijn eindeloos herhaalde aanvallen op degenen die hij ervan verdenkt het conflict wel te zoeken.⁹ Het is een paradox, maar dat zal hij ongetwijfeld rechtvaardigen vanuit het hogere doel dat hiermee is gediend: het tot elkaar brengen van groepen in de samenleving waarvan hij denkt dat deze door islamkritiek uit elkaar worden gespeeld.

Van Doorn begint een van zijn stukken met de op zichzelf niet onjuiste stelling dat het beleid niet alleen ‘vanuit autochtone voorkeuren en belangen’ kan worden ontwikkeld. ‘De overheid zal ook moeten incalculeren wat er onder de allochtone bevolking aan serieuze opvattingen en gevoeligheden leeft. Wie daarvoor doof en blind blijft, krijgt vroeger of later de rekening gepresenteerd’. Wat precies die rekening is, daarover laat Van Doorn zich niet uit. Zijn het de liquidaties van het soort waarmee we op 2 november hebben kennis gemaakt?

Tot die serieuze opvattingen en gevoeligheden behoort dan volgens Van Doorn ook het godsbeeld. Hij prijst minister Donner die dit begreep en hij laakt de kamerleden die het ontging dat ‘godslastering voor moslims veel zwaarder telt dan voor de meeste autochtone Nederlanders’. Wat Van

Doorn zich niet lijkt te realiseren, is dat velen dat misschien niet is 'ontgaan', maar dat zij menen dat we niettemin niet terugmoeten naar de situatie dat godslastering nog actief werd vervolgd. Sommigen zijn misschien niet bereid deze prijs te betalen, hetzij omdat deze hen te hoog is, hetzij omdat zij denken dat op deze manier de liquidaties niet kunnen worden 'afgekocht'. Misschien is de 'deal' niet alleen dat de columns van Theo van Gogh de lezers van Metro onthouden zullen blijven, maar dat een aanpassing aan de 'serieuze opvattingen en gevoeligheden' waarvan Van Doorn rept veel ingrijpender zal zijn dan hij voor mogelijk houdt. Ik kom daar nog op terug.

Onze nieuwe toestand is het gevolg van oorlogshysterie

Een variant op de eigen-schuldtheorie vinden we bij de politieke filosoof en ethica Margot Trappenburg. Trappenburg onderscheidt zich van Van Doorn doordat zij iets meer oog lijkt te hebben voor de realiteit van het moslimterrorisme. Zij ontkent niet dat daarvan sprake is en dat het een reële dreiging vormt. Trappenburg typeert ook het verschil tussen 'ons' en 'hen', de fundamentalistische terroristen. Daarbij zou dan het verschil zijn dat wij meer aan ons leven hechten dan aan onze principes. Wij willen niet dood, tenzij we heel erg oud en levensmoe zijn. Zij gaat dan verder met: 'Er zijn natuurlijk uitzonderingen. Er zijn mensen die het ideaal van de liberale rechtsstaat belangrijker vinden dan hun persoonlijke geluk en dat van hun naasten.'¹⁰

Daarmee wordt de opmaat gezet tot een wat vertekende voorstelling van zaken. Niemand zal natuurlijk beweren dat het persoonlijke geluk of dat van zijn naasten minder belangrijk is dan het ideaal van de liberale rechtsstaat. De liberale rechtsstaat is immers een dood ding, het is een gedachteconstructie, een instrument om dat geluk van mensen te waarborgen of te stimuleren. Wat liberalen echter denken is dat we die liberale rechtsstaat moeten hooggehouden omdat, wanneer we deze laten verslonzen, het geluk van onszelf en onze naasten serieus gevaar loopt.

Hier manifesteert zich het verschil tussen wat ik een 'verlichtingsoptimist' en een 'verlichtingsfundamentalist' zou willen noemen. Een verlichtingsoptimist denkt dat het menselijke geluk van onszelf en onze naasten ons als een soort geboorterecht komt aanwaaien. Het kost niks, het is er en je moet zorgen dat je het houdt. Nu dreigt het te worden verstoord door mensen die spoken zien (oorlogshysterici) en daarvoor moet worden gewaarschuwd. Een verlichtingsfundamentalist ziet – in tegenstelling tot de verlichtingsoptimist – de Verlichting als een in beginsel zwak kaarsje dat zo kan worden uitgeblazen. Je moet er iets voor doen om te zorgen dat het niet gebeurt. Voor dat gevaar waarschuwt Afshin Ellian, die door Trappenburg wordt neergezet als een degene die het ideaal van liberale rechtsstaat belangrijker zou vinden als het geluk van onszelf en onze naasten. Ellian's strijdvaardigheid jegens het moslimextremisme noemt Trappenburg met een milde neerbuigendheid 'moedig en prijzenswaardig'. Anderzijds constateert zij dat ook 'onze' intense gehechtheid aan het leven grote voordelen heeft. 'Met ons win je geen oorlogen, dat is zo. Maar zolang het geen oorlog is, kun je er blind op vertrouwen dat wij in grote meerderheid de vrede in stand willen houden en dat is ook wat waard. Ga ons dus alsjeblieft niet verder lopen ophitsen tot oorlogshysterie. Daar zijn we helemaal niet op gebouwd.'

Dat is een veelzeggend stukje. 'Zolang het geen oorlog is', schrijft Trappenburg heel optimistisch. Zij denkt dat het nog niet zover is. Zij denkt kennelijk dat zij de 'vrede in stand houdt' door een witte vlag uit het raam te steken. Zij denkt dat Mohammed B. vertederd zal zijn wanneer hij hoort dat Trappenburg 'helemaal niet gebouwd' is op de confrontatie. Zij denkt dat haar 'intense gehechtheid aan het leven' bij terroristen vertedering en mededogen zal opwekken. Die oorlog kan worden vermeden als we maar vriendelijk blijven, ons niet laten meesleuren in oorlogshysterie, denkt zij. Het is hetzelfde idee als wat haar partijgenoot Cohen, de burgemeester van Amsterdam, beheerst.

Ik zou het stukje van Margot Trappenburg een ‘2 november-stukje’ willen noemen. Dat was het moment waarop Theo van Gogh werd vermoord met op zijn borst een doodsdreiging gespiest aan het adres van Hirsi Ali. Toen konden we nog denken dat het alleen de polariserende godslasteraars waren die de gramschap zouden opwekken van de moefiti en de martelaar. Toen konden we nog geloven dat met een aanscherping van het vervolgingsbeleid op grond van art. 147 Sr. (smalende godslastering) we de Nederlandse pacificatiedemocratie zouden kunnen redden.¹¹ We zouden een paar blutsen hebben opgelopen, maar goed, dat is niet van essentieel belang. Job Cohen zou gewoon door kunnen gaan met de dialoog voeren, hier en daar een moskee subsidiëren, overleg plegen met de officiële allochtonenorganisaties – *business as usual*. De integratie zou vanzelf komen. Heel onbevangen wordt dit vertrouwen uitgesproken door de filosoof Ger Groot. Over het bescheiden integratiebeleid van de Amsterdamse burgemeester Cohen merkte Groot op: ‘Een dergelijke bescheidenheid in het beleid werpt op den duur waarschijnlijk meer vruchten af dan zachte of harde dwang tot assimilatie van immigranten. Die laatste zal er onvermijdelijk toch wel komen: dat leert de geschiedenis van bijna alle migratiebewegingen.’¹²

De laatste zin lijkt mij de sleutel tot het begrijpen van de opstelling van Groot en vele anderen in dit debat. Groot is er kennelijk zeker van dat de assimilatie *er onvermijdelijk toch wel zal komen*. Immers: dat leert de geschiedenis van bijna alle immigratiebewegingen. Het enige waar we zorg voor moeten dragen is dat we niet discrimineren, stigmatiseren, geen godsdienstoorlog ontketenen en dat we niet in de ban raken van oorlogshysterie.

Alleen voor wie goed had opgelet zou het duidelijk moeten zijn dat na 2 november nog iets anders is gebeurd. Wat?

De betekenis van 10 november 2004

In het Haagse Laakkwartier werden op 10 november twee van moslimterrorisme verdachte perso-

nen opgepakt. Volgens de laatste berichten zouden Jason W. (19) en Ismail A. (22) bereid zijn geweest een martelaarsdood te sterven. Bij de belegering van hun woning door speciale eenheden van de politie namen de twee in emotionele telefoongesprekken afscheid van hun familie. Ook baden zij en zongen langdurig religieuze teksten.¹³

Jason W. en Ismail A. worden verdacht van het beramen van een liquidatiepoging op de kamerleden Hirsi Ali en Wilders. Men zou bijna zeggen: dat is zo langzamerhand geen nieuws meer. Maar de jihad-strijders uit het Laakkwartier worden ook nog van het plannen van twee andere moordaanslagen verdacht: één op de Amsterdamse burgemeester Job Cohen en één op de Amsterdamse wethouder Aboutaleb, die verantwoordelijk is voor integratie. Geleidelijk aan is steeds meer bekend geworden over Jason W. en Ismail A.

W. groeide op in Amersfoort als zoon van gescheiden ouders. Zijn vader is een zwarte Amerikaan die als militair was gelegerd op de basis in Soesterberg.¹⁴ Zijn moeder is Nederlandse. Schoolgenoten van W. die zijn geïnterviewd door het blad *Nieuwe Revue* beschreven hem als een dik buitenbeentje dat regelmatig werd gepest. Op zijn dertiende bekeerde hij zich tot de islam. Samen met zijn broer die ook tot de islam bekeerd was, bezocht hij de Marokkaanse El Fath moskee in Amersfoort. Daar noemen zij zich Jamal en Nordin. De jongens worden echter geweerd uit de moskee omdat zij als te radicaal worden bevonden, waarna de twee hun heil zoeken in de meer radicale Fourkaanmoskee in Eindhoven.

Volgens de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) zou Jason zich hebben laten inspireren door een andere radicale bekeerling: Abdul Jabbar van de Ven, de man die in opspraak raakte nadat hij in een uitzending van het programma van Andries Knevel had aangegeven dat hij Geert Wilders dood wenste. Van de Ven heeft aangegeven W. twee of drie keer te hebben ontmoet na lezingen van Van de Ven. Zij discussieerden ook samen op de website Khatab.

Binnen de Hofstadgroep kiest Jason als oorlogsnaam voor Abu Mujahed Amriki (de

Amerikaanse strijder). Hij reist naar Afghanistan en naar Pakistan en in oktober wordt hij opgepakt wegens het voorbereiden van een aanslag. De zaak loopt echter stuk.

Het is vooral internet dat een belangrijke bron van informatie bevat, want hedendaagse moslim-extremisten laten hun sporen na op het net. In december 2002 schreef Jason op de website Khat-tab: 'Ik weet hoe moeilijk het kan zijn om je omgeving te vertellen dat je moslim bent geworden.'¹⁵ Zijn moeder en familieleden waren namelijk nog geen moslim. Zelf had hij vier jaar eerder het christendom verruild voor de islam.

Op 1 maart 2003 dacht hij publiekelijk na over de oorlog die de Verenigde Staten ging voeren in Irak. Hij zei toen: 'We moeten djihad verrichten.' Wat hem toen dwars zat, was dat Saddam Hoessein een ongelovige onderdrukker van zijn volk was en geen islamitisch heerser. Vanaf april 2003 schrijft Jason onder een andere naam op het internet: Majaheed, strijder.¹⁶ Hij kritiseert de 'joden-zender' CNN die alleen laat zien wat het Pentagon wil. W. vertaalde ook een boek van Abdoellah Azzam uit het Engels in het Nederlands. De later vermoorde Palestijn Azzam was mede-oprichter van Al-Qaida. Aan Azzam ontleende Jason een idee dat van grote betekenis is voor de vraag naar de religieuze sanctionering van terroristisch geweld. Volgens Azzam zou je voor jihadistisch geweld geen toestemming nodig hebben, ook niet van je ouders.

Opvallend is de poëtische inslag van verschillende jihad-krijgers. De doodsbedreiging aan Hirsi Ali die op het dode lichaam van Theo van Gogh was vastgemaakt bevatte een soort rijmpje en ook Jason W. schreef op 20 juni een gedicht waarin hij Allah bedankte voor de dag en de nacht. 'Hij is Allah, Schepper van al deze gunsten. / die geen deelgenoot kent in zijn macht / Hij scheidt in de mooiste vormen, als ware het allen kunsten /- aan hem alleen behoort alle kracht'.

In de nacht van 10 op 11 november probeerde de politie Jason W. en Ismail A. aan te houden in hun woning in de Haagse Antheunisstraat. Dat bleek een zware klus. Jason gooit een handgranaat

naar de politie, waarbij een lid van het arrestatieteam ernstig gewond raakt. Het duurt de hele dag voordat op 11 november Jason en zijn vriend gearresteerd kunnen worden. Zij doen alsof zij zich overgeven, maar blijken dan met granaten onder hun kleren een martelaarsdood te willen sterven. Daarbij wordt Jason in zijn schouder geschoten. Zij worden vervolgd voor het beramen van een moord op de kamerleden Wilders en Hirsi Ali én (dit zal een sleutelrol spelen in mijn argumentatie) de Amsterdamse politici Cohen en Aboutaleb.

Sindsdien komen steeds meer aanwijzingen dat de jihadisten uit het Laakkwartier niet geïsoleerd hebben geopereerd. Vlaamse kranten melden dat het telefoonnummer van Ismail A. is aangetroffen in het adresboekje van Abdelkader H. H. is lid van een groep van verdachten die zijn opgepakt in het zogeheten 'Maaseik-onderzoek', omdat zij deel zouden uitmaken van de Marokkaanse terreurgroep Groupe Islamique Combattant Marocain (GIMC).¹⁷

Het belang van de gebeurtenissen in het Laakkwartier

De gebeurtenissen van 10 november werpen een heel nieuw licht op een paar zaken. Allereerst blijkt Mohammed B. geen Volkert van der G. geweest te zijn, een als enkeling opererende figuur. Dat hadden sommigen natuurlijk wel gehoopt. Als het nu eens een 'gevaarlijke gek' was geweest? Een enkele idioot? Hier en daar hoort men dat nog wel.¹⁸ Maar die mensen zijn dus niet goed geïnformeerd. We worden geconfronteerd met een groep mensen die ten dele ook met elkaar in contact staan en die zich laten leiden door een ideologie.¹⁹ De gebeurtenissen van 10 november hebben dat alleen nog maar nog duidelijker gemaakt.

Er is nog een tweede punt, en dat raakt aan de eigen-schuldtheorie van Van Doorn, Trappenburg en anderen. Volgens deze theorie radicaliseren de jongeren omdat zij zich geprovoceerd voelen door de islamkritiek van mensen als Wilders, Hirsi Ali, Van Gogh en Fortuyn. Maar hoe valt dan te verklaren dat ook Cohen en Aboutaleb de gramschap

van deze radicalen hebben opgewekt? Welke islamkritiek heeft Cohen gegeven? Het door Trapenburg zo hartstochtelijk aanbevolen dempen van de oorlogshysterie: dat is nu precies wat Cohen zijn gehele carrière als burgemeester van Amsterdam gedaan heeft. Ook Aboutaleb heeft zich altijd heftig verzet tegen de polariserende stellingnames van Hirsi Ali. Cohen en Aboutaleb staan model voor het zoeken van de dialoog, de rustige toon, het niet bevuilen van het eigen rest (dat Aboutaleb aan Hirsi Ali verweet).²⁰ Dit is toch allemaal moeilijk te verenigen met de eigen-schuldtheorie. Of hebben Aboutaleb en Cohen toch ergens schuld aan? En zo ja, waaraan?

De 'schuld' van Aboutaleb

Op 23 november 2004 berichtte het dagblad *Trouw* dat Aboutaleb met de dood wordt bedreigd 'in exact dezelfde bewoordingen als Hirsi Ali'²¹ in de brief die op het lichaam van Theo van Gogh was bevestigd.²² De waarschuwingsbrief aan Aboutaleb dook op op internet. De 'Open brief aan de wethouder van Amsterdam: Abou Taleb' stond sinds zondagmiddag vier uur boven aan de prikborden van onder andere 'MoslimsinNederlanddeenechte'. Het zijn prikborden waar eerder al de brief van de moordenaar van Theo van Gogh aan Hirsi Ali werd gepresenteerd.

Natuurlijk valt niet vast te stellen of degene die de brief geplaatst heeft ook behoort tot de kring van mensen die zijn opgepakt vanwege het beraamen van de moordaanslag op Aboutaleb, Cohen, Hirsi Ali en Wilders. Niettemin geeft de brief wel een idee van de aard van de grieven die men in kringen van radicalen koestert tegenover Aboutaleb. In de brief wordt hij uitgemaakt voor een 'hardnekkige ongelovige'. Ook wordt Aboutaleb een 'ketter' genoemd. De tekst luidt: 'Geachte Zindiq, Het is uitermate verbolgend op de manier waarop u in Amsterdam uw functie uitoefend.' Zindiq is het woord voor ketter.

Zoals gezegd, de eerste zes zinnen in de brief aan Aboutaleb zijn identiek aan die in de 'Open brief aan Hirsi Ali' die op 2 november op het

lichaam van Van Gogh werd bevestigd. Zo staat daar 'Vrede en zegeningen op de Emir van de Mujahideen, de lachende doder Mohammed Rasoele Allah'. Ook wordt Aboutaleb verweten dat hij de scheiding van kerk en staat onderschrijft: 'U en vele zogenaamde moslims met u, die het concept van scheiding van kerk en staat onderschrijven hebben of helemaal geen benul van het islamitische concept of zijn gewoon hardnekkige ongelovigen.' Verder wordt Aboutaleb bekritiseerd vanwege zijn opmerkingen over homosexualiteit in april 2004, in de Amsterdamse Tawheed-moskee. Aboutaleb kritiseerde dat in de moskee een boek werd verkocht waarin moslims werden opgeroepen om homo's van hoge gebouwen te gooien. Volgens de schrijver van de brief had de moskee het volgende moeten zeggen: 'Het zou ons uitermate verheugen wanneer wij de Sjaria zouden inluiden met het te pletter laten neervallen van meneer Wilders van de Euromast.'

Samenvattend kunnen we uit dit bericht opmaken dat de grieven tegenover Aboutaleb zijn samen te brengen onder de volgende noemers: ongelovigheid, ketterij, het onderschrijven van het beginsel van de scheiding van kerk en staat, het gedogen of goedkeuren van homosexualiteit. Het is van belang scherp voor de geest te krijgen op welke punten Aboutaleb hier wordt bekritiseerd. Het eerste punt, ongelovigheid, is niet een speciale norm of een ideaal voor de Nederlandse overheid, maar het is wel een recht. In een moderne democratische rechtsstaat hebben burgers het recht om in een god of goden te geloven, maar ook om daarin niet te geloven.²³ Voor het tweede punt, ketterij, geldt hetzelfde. Ketterij is het hooghouden van een geloofsopvatting die verschilt van die van de meerderheid of van de officiële instanties.²⁴ Het derde punt, de scheiding van kerk en staat, is van een geheel andere orde. Hierbij gaat het om een belangrijk constitutioneel ideaal. De wijze waarop aan dat ideaal gestalte wordt gegeven verschilt. In Frankrijk acht men de scheiding van kerk en staat niet verenigbaar met bijvoorbeeld bijzonder onderwijs,²⁵ in Nederland denkt men daar anders over.²⁶ Maar hoe het ook zij, in alle democratische

rechtsstaten wordt een bepaalde vorm van het beginsel van de scheiding van kerk en staat als beginsel hooggehouden. Wanneer de internet-radicalen, de aanhangers van de puriteinse islam, de islamisten of hoe men hen maar wil noemen,²⁷ dit beginsel dus van de hand wijzen of in het onderschrijven daarvan een reden zien voor heftige kritiek of (nog erger) voor het beramen van een moordaanslag, is sprake van een bijna onoverbrugbare kloof in het denken. Ten slotte het vierde punt, het gedogen van homosexualiteit. Bij homosexualiteit gaat het om een punt dat men zou kunnen construeren als een recht, voortvloeiende uit de gelijkheidsidee (tussen homoseksuelen en heteroseksuelen) of het recht van non-discriminatie.

Verder is van belang dat de internet-radicalen impliciet de Nederlandse procedures en instellingen om tot een geweldloze oplossing van levensbeschouwelijke conflicten te komen verwerpen. Zij stellen de godsdienstvrijheid, de scheiding van kerk en staat en de criminalisering van homosexualiteit niet in het Nederlandse parlement aan de orde, maar stellen een eigen rechtsorde in, met eigen 'wetboeken' (heilige geschriften), een eigen 'vervolgingsapparaat' en een eigen executiesysteem.²⁸ De publieke rechtspleging moet hier wijken voor een private rechtspleging, zodat de staat voor een deel het geweldmonopolie verliest. Het is ook belangrijk dat we ons realiseren dat de kritiek van de internet-radicalen op de Nederlandse samenleving zo diep kan gaan dat men van mening blijkt te zijn dat de hier geformuleerde wandaden en verkeerde opvattingen van ambtsdragers en politici een reden is hun de doodstraf op te leggen.

Hier ligt een belangrijk verschil tussen de fundamentalisten uit het Laakkwartier en de fundamentalisten uit de Veluwe. Voor de koranteksten die een inspiratiebron zijn voor de aanhangers van de radicale islam zijn equivalenten te vinden in het Oude Testament. Ook verschillen de voorgeschreven draconische straffen niet significant. Op operationeel niveau bestaat echter een belangrijk verschil. In Europa worden geen mensen gestenigd,²⁹ in Nigeria wel.³⁰ De fundamentalisten van de Veluwe sturen ook geen huurmoordenaars op

pad maar zij proberen hun politieke wensen te realiseren in het Nederlandse parlement.

De 'schuld' van Cohen

Tot zover heb ik geprobeerd een analyse te geven van de wereldbeschouwing die verklaart dat de Amsterdamse wethouder Aboutaleb onder vuur van fundamentalisten is komen te liggen. Maar, zoals gezegd, de gearresteerde leden van de Hofstadgroep worden verdacht van het beramen van een moordpoging op de wethouder én op de burgemeester.

Opnieuw moeten we ons de vraag stellen: waarom Cohen? Opnieuw wijst het kiezen van Cohen als doelwit niet in de richting van de juistheid van de eigen-schuldtheorie. Immers, deze theorie – die kan verklaren dat moslimextremisten het op Van Gogh, Hirsi Ali en Wilders hebben gemunt – kan niet verklaren dat ook de tegenpool van liberale politici en rechtse columnisten tot voorwerp van kritiek wordt gemaakt. Dus: waarom Cohen? Nooit heeft de burgemeester van Amsterdam zich schuldig gemaakt aan wat Van Doorn het 'sarren van moslims' noemt.

Er zijn nog geen berichten op internet opgedoken waarbij direct het woord tot Cohen wordt gericht. We moeten het doen met kleine stukjes informatie die hier en daar opduiken en die inzicht geven in de achtergrond van de afkeer van Cohen. Eén zo'n stukje informatie zijn we al tegengekomen. We hebben namelijk gezien dat Jason W. onder de schuilnaam Majaheed (strijder) vanaf april 2003 berichten op internet plaatst.³¹ In één daarvan kritiseert hij de 'jodenzender' CNN die alleen laat zien wat het Pentagon wil. Daarmee komen we een punt op het spoor dat typerend is voor de radicale islam: de grote afkeer van jodendom en zionisme. Het jodendom en zionisme wordt ook in verband gebracht met de Verenigde Staten.

Ook in Frankrijk heeft men geconstateerd dat de radicale islam sterk anti-semitistische trekken heeft. De Franse autoriteiten hebben in december 2004 stappen ondernomen om een Libanees

televisiekanaal te verbieden vanwege de anti-semitische aard van de uitzendingen.³²

De relatie tussen radicale islam en antisemitisme ligt overigens uiterst gevoelig. Zij hangt nauw samen met het Israelisch-Palestijns conflict, maar ook met een eeuwenoude theologische strijd. Willem Ouweneel, schrijver van het boek *Israël en de Palestijnen*, schrijft: 'Vrede tussen Joden en moslims is (...) principieel ondenkbaar'. Hij denkt dat de stichting van de staat Israel onbedoeld een van de belangrijkste oorzaken is van het herleefde islamfundamentalisme.³³

De arabist Hans Jansen wijst op koranpassages waarin de joden worden aangeduid als 'apen en zwijnen'.³⁴ Ook in de brief die Mohammed B. op Theo van Gogh vastpinde komt verschillende keren een uiterst negatieve visie op het jodendom naar voren. De VVD wordt door Mohammed B. getypeerd als geheel onder joodse invloed. Aan Hirs Ali wordt voorgehouden dat zij de belangen dient van haar 'Joodse meesters in de kamer'. Haar wordt verweten dat fractievoorzitter Van Aartsen 'een ideologie aanhangt waarin niet-joden als niet-mensen worden gezien'.

Het hier gestelde is natuurlijk ongelooflijk deprimerend. Tot nu toe wordt over dit punt, voorzover mij bekend, nauwelijks iets gezegd. De enige uitzondering op die regel is een interview van Elsbeth Etty met rabbijn Soetendorp van de Liberaal Joodse gemeente in Den Haag. Etty legt Soetendorp het volgende voor: 'In de brief van de moordenaar van Theo van Gogh worden joden met de dood bedreigd. De burgemeester van Amsterdam staat onder permanente bewaking, omdat hij een joodse achternaam heeft.'³⁵ Onmiddellijk vinden we bij Soetendorp vluchtgedrag. De rabbijn antwoordt: 'Dat is ellendig genoeg. Maar toch vind ik niet dat we moeten spreken van moslim-antisemitisme. Er zijn onder moslims mensen die tot antisemitische gedachten en handelingen komen. Anti-semitisme is een kwaad dat bestreden moet worden, ook in die kringen.'

De verlegenheid met het onderwerp is opvallend. Soetendorp ontkent niet wat Etty als uitgangspunt van haar vraag neemt: Cohen wordt

door de terroristen van het Laakkwartier waarschijnlijk belaagd vanwege zijn vermeend joodse achtergrond of naam. Soetendorp springt echter onmiddellijk in de politiek correcte reflex dat we niet van 'moslim-antisemitisme' mogen spreken. Nu had ook nog niemand dat gedaan, ook Etty niet. En het is ook niet nodig dat te doen, want we kunnen het onderwerp bespreekbaar maken door het niet te hebben over 'de' islam, maar over de wereldbeschouwing van Mohammed B. en andere aanhangers van de radicale islam. En dan lijkt het verantwoord te stellen dat daaraan een antisemitistische dimensie niet ontzegd kan worden. Mohammed B. schrijft onomwonden in zijn *Open Brief* aan Hirs Ali die op Van Gogh was vastge maakt: 'Wat vindt u van het feit dat er een burgemeester in Amsterdam aan het roer staat, die een ideologie aanhangt waarin Joden tegen niet-Joden mogen liegen?'

Wat kunnen de terroristen hiermee bedoelen? Het moet worden gevreesd dat de jihadisten van het Laakkwartier het niet accepteren dat de hoofdstad van Nederland wordt bestuurd door een joodse of vermeend joodse burgemeester. Ouweneel wijst erop dat er al dertien eeuwen honderduizenden joden in de islamitische wereld leven. Maar die hebben dan een dhimmi-status. 'Dat houdt in dat hun wel sterk beperkende en vernederende bepalingen werden opgelegd, maar als "lieden der Schrift" werden zij toch getolereerd.'³⁶ Iemand tolereren is echter iets anders dan iemand de baas laten spelen en dat is bij Cohen het geval. Hij is de 'baas' van de hoofdstad van Nederland. Vanuit het perspectief van de radicale islam is dat een onaanvaardbare omkering van de gezonde verhoudingen. Het maakt daarbij waarschijnlijk niet uit wat de positie van Cohen is in het Israelisch-Palestijns conflict. Het maakt waarschijnlijk ook niet uit wat Cohen zelf gelooft (hij heeft zichzelf verschillende keren als niet-gelovig getypeerd). Het gaat erom hoe hij wordt gezien door de aanhangers van de radicale islam en dan kan hij zijn joodse identiteit voor hen niet verloochenen.

De positie van Cohen is dus iets anders dan die van Van Gogh en Aboutaleb voorzover de laatste

twee onder vuur liggen (of lagen) op grond van wat zij dachten, deden en zeiden. In het geval van Cohen gaat het om wat hij is. Het is uitermate wrang dat dit aan Cohen meer dan een half jaar geleden is voorgehouden door zijn politieke antipode Hirsi Ali. Het is Ayaan Hirsi Ali geweest die in maart 2004 in een *Open Brief* aan burgemeester Job Cohen heeft duidelijk gemaakt waarom zijn strategie tot het pacificeren van radicale moslims niet zal werken.³⁷ Dat heeft te maken met de joodse achtergrond van Cohen en de opvattingen binnen de orthodoxe islam over jodendom. Daarbij wijst Hirsi Ali overigens niet alleen op wat Cohen *is* (althans in de ogen van de aanhangers van de radicale islam), maar ook op wat hij als politiek bestuurder doet. Het gaat om de kwestie van de subsidiëring uit publieke middelen van activiteiten die worden georganiseerd vanuit de moskee. Cohen bepleit integratie via de islam. Hij wil bepaalde activiteiten die vanuit de moskee worden georganiseerd, zoals zwembles en taallessen, met publieke middelen subsidiëren en zo enige greep houden op wat in de moskee gebeurt. De kritiek dat dit in strijd is met de scheiding van kerk en staat acht hij een vorm van *Prinzipienreiterei* waarvoor geen plaats is in zijn pragmatische aanpak. Velen prijzen dit als een vorm van verlicht pragmatisme, wars van belastende dogmatiek. Maar hoe ziet de aanhanger van de radicale islam dat? Hirsi Ali zegt: 'De moskeebestuurder die u op tv heeft horen zeggen dat u zijn moskee wilt gebruiken, voelt zich bevestigd in zijn vermoedens over de zondigheid van de seculiere machtsdrager.' Zij gaat verder met: 'Momenteel heerst er in de islamitische wereld een hardnekkige vijandschap tegenover joden. Het geloof dat joden de wereld runnen en manipuleren door gebruik te maken van list en bedrog, is wijdverbreid onder moslims.' Het idee van de Amsterdamse burgemeester om moskeeen te gaan 'gebruiken' voor de integratie komt op moslims geheel verkeerd over. 'Een geest die doortrokken is van antisemitistische vooroordelen die de islamitische wereld beheersen, ziet in u niet een sympathieke burgemeester van Amsterdam die het beste voorheeft met al zijn

burgers en de boel bij elkaar wil houden. Wat hij ziet is een listige joodse bestuurder die de wereld naar zijn hand zet.'

In het licht van wat we sinds 10 november te weten zijn gekomen heeft deze brief van Hirsi Ali van maart 2004 alleen maar aan betekenis gewonnen.

Conclusie

Waar ik tot slot voor zou willen pleiten, is voor het opgeven van een politiek correcte houding in het islamdebat. We moeten eraan wennen dat religies, net als politieke ideologieën, wetenschappelijke theorieën en andere opvattingen van mensen, vrij bediscussieerd kunnen worden. Men moet respect hebben voor mensen, niet voor hun opvattingen.³⁸ Het is pertinent onjuist te denken dat men mensen respecteert wanneer men hen niet tegensprekt op hun opvattingen. Natuurlijk is daarbij een rustig en rationeel discours het beste om tot het verstaan van elkaars opvattingen te komen. Maar in het overgrote deel van wat over de islam geschreven wordt is dat ook het geval.

Politiek correcte schrijvers proberen veel te veel van tafel te krijgen. Het onbevanging onderzoek naar bepaalde tradities en stromingen binnen de islam wordt getaboeïseerd als stigmatiserend voor moslims. Diegenen die zich daarmee bezighouden worden intimiderend toegesproken op hun vermeend duistere bedoelingen of de vermeend rampzalige consequenties van hun vrije onderzoek. Dat ten aanzien van dat laatste veel schort aan de argumentatie wordt duidelijk wanneer men de eigen-schuldtheorie aan een kritisch onderzoek onderwerpt.

Dat deze theorie niet klopt had men natuurlijk eigenlijk ook al moeten afleiden uit het feit dat ook in andere delen van de wereld een radicale islam aan betekenis wint waar geen enkele vorm van islamkritiek mogelijk is, laat staat een provocerende of stigmatiserende islamkritiek.³⁹

Wij zouden ook lering moeten trekken uit het feit dat in het buitenland op een veel meer onbevanging manier onderzoek wordt gedaan naar

tradities binnen de islam. Schrijvers als Gilles Kepel,⁴⁰ Oliver Roy,⁴¹ Ibn Warraq,⁴² Bernard Lewis⁴³ en Bat Ye'or⁴⁴ doen onderzoek naar de gevaarlijk kanten van bepaalde tradities binnen de

islam. Dat onderzoek zou moeten worden aange-
moedigd, want alleen als we begrijpen wat terro-
risten precies bedoelen kunnen we op een adequate
manier reageren op hun handelen.

Noten

1. Zie J.J.G. JANSEN, *Nieuwe inleiding tot de islam*, 2e druk, Bussum, Coutinho, 1998 (1987), p. 165; Gilles KEPEL, *Jihad. Expansion et déclin de l'islamisme*, Paris, Gallimard, 2000, p. 119 ; Bernard LEWIS, *The Crisis of Islam. Holy War and Unholy Terror*, London, Weidenfeld & Nicolson, 2003, p. 43.
2. Een door de AIVD geïdentificeerde groep van moslimjongeren die geradicaliseerd zijn geraakt. De AIVD schat dat zo'n honderd tot tweehonderd jongeren vatbaar zijn voor radicalisering. Zie over deze getallen: Hans JANSEN, 'Hoeveel' in *Hoe nu verder? 42 visies op de toekomst van Nederland na de moord op Theo van Gogh*, Utrecht, Spectrum, 2005, p. 70-77; Hans JANSEN, 'Beste Ayaan' in Jozias VAN AARTSEN e.a., *Brieven aan Ayaan Hirsi Ali*, Amsterdam, Prometheus, 2005, p. 84-90.
3. Afshin ELLIAN, 'De verloren weken van Balkenende' in *NRC Handelsblad*, 12 december 2004.
4. Zie Jaco ALBERTS, Steven DERIX, 'Mohammed B. was de rust zelve' in *NRC Handelsblad*, 8 en 9 januari 2005.
5. Tijdens het CDA-congres op 13 november 2004 pleitte premier Balkenende ook voor meer terughoudendheid bij 'spraakmakende critici die onze opiniebladen bevolken'. Vrijheid van meningsuiting zou alleen kunnen bestaan bij een 'zekere gebondenheid' meende premier. 'Laten we ons realiseren dat onze woorden ook wonden kunnen slaan.' Minister Donner van justitie zei tegen de christen-democratische achterban dat het kabinet reeds bestaande wettelijke mogelijkheden om godslastering aan te pakken strenger zal gaan toepassen. Zie René VAN MOERLAND, 'Conflict over incasseringvermogen' in *NRC Handelsblad*, 15 november 2004.
6. Bas VAN KLEEF, 'De taal van Theo van Gogh' in *NRC Handelsblad*, 6 november 2004. Daarin bekritiseert hij dat velen Theo van Gogh tot martelaar van het vrije woord maken. 'Het onrecht doen aan Van Gogh maakt dat hij nu te boek wordt gesteld als de voorvechter van het vrije woord en als de bewaker van het recht op vrije meningsuiting'. Van Kleef laakt dat Van Gogh de vrijheid van meningsuiting probeerde op te rekken tot de krenkende proporties die er vooral toe dienden 'zijn eigen stralende zelf te strelen'.
7. Het gaat om de bescherming van groepen die als zielig of kwetsbaar worden beschouwd. Individuen zijn vaak vogelvrij. De kamerleden Hirsi Ali en Wilders worden met de dood bedreigd of het graf in gewenst. De populaire schrijver Geert Mak vergeleek de film *Submission* van Hirsi Ali en Van Gogh met de oorlogspropaganda van Goebbels. Zie Geert MAK, *Gedoemd tot kwetsbaarheid*, Amsterdam/Antwerpen, Uitgeverij Atlas, 2005. Mak is overigens wel scherp bekritiseerd vanwege zijn onbeschaamde aanval op Van Gogh en Hirsi Ali, maar ook vanwege de vele fouten in zijn pamflet. Zie Carel BRENDEL, '25 vragen aan Geert Mak' in *Algemeen Dagblad*, 12 maart 2005 (aangevuld tot 50 vragen op: www.ad.nl).
8. J.A.A. VAN DOORN, 'Met de rug naar de realiteit' in *Trouw*, 20 november 2004.
9. Dat is natuurlijk met name Pim Fortuyn wiens woorden 'De islam is achterlijk, ik zeg het maar, het is gewoon een achterlijke cultuur' (*De Volkskrant*, 9 februari 2002) de toon van het debat hebben gezet.
10. Margot TRAPPENBURG, 'Niet naar de hemel' in *NRC Handelsblad*, 26 november 2004.
11. Minister DONNER van Justitie stelde na de moord op Van Gogh voor godslastering intensiever te gaan vervolgen, een idee dat bestreden werd door minister Verdonk van integratie. Zie 'Kabinet verdeeld over godslastering' in *NRC Handelsblad*, 15 november 2004.
12. Zie Ger GROOT, 'De boel uit elkaar trekken' in *NRC Handelsblad*, 18 maart 2005.
13. 'Terreurverdachten namen telefonisch al afscheid van familie. Jason W. wilde martelaarsdood' in *Algemeen Dagblad*, 19 november 2004.
14. Ontleend aan 'Wat wisten we al over Jason W.?' in *Trouw*, 26 november 2004.

15. Kustav BESSEMS, 'Van Jason W. tot Majaheed' in *Trouw*, 26 november 2004.
16. Ontleend aan BESSEMS, *Ibid*.
17. 'Contact met Belgische extremisten' in *NRC Handelsblad*, 14 december 2004.
18. Zie Jannetje KOELEWIJN, Joke MAT, 'Moslims moeten niets'. Interview met Hans Dijkstal in *NRC Handelsblad*, 13 november 2004. Dijkstal zei in een interview op 13 november (dus 11 dagen na de moord op Van Gogh): 'Ik weet niet of het één gek was of iemand die vanuit een groep opereerde'.
19. De AIVD stelt dat Mohammed B. een ijverig lezer was van de Syrische koranleeraar Qutb. Zie over hem Leon HEUTZ, 'Osama Bin Ladens filosoof' in *Filosofie Magazine*, december/januari 2004, p. 7 en Paul BERMAN in *www.nytimes/2003*. Zie ook Gilles KEPPEL, *Jihad. Expansion et déclin de l'islamisme*, Paris, Gallimard, 2000, p. 119, die ingaat op de relatie van Qutb tot de Takfir-ideologie.
20. Zie over Aboutaleb: Sylvain EPHIMENCO, *Het land van Theo van Gogh. De multiculturele desintegratie*, Antwerpen/Amsterdam, Houtekiet, 2004, p. 17: 'Ahmed Aboutaleb is de allereerste in Nederland geweest die de actie die tot doel had Ayaan Hirsi Ali monddood te maken, heeft vergoelijkt.' Zie ook Stephan SANDERS, 'Retouche' in *Vrij Nederland*, 27 november 2004. Sanders gaat, net als Ephimenco, in op de enorme verandering die Aboutaleb in zijn opstelling heeft doorgemaakt. Sanders had zich gestoord aan de opmerkingen die Aboutaleb had gemaakt over Hirsi Ali, 'de vrouw die toen ook al bewaakt en beveiligd door het leven moest, als onze eigen Salman Rushdie.' Aboutaleb noemde haar echter een 'troebele bron' waar hij 'niets mee kon', omdat Hirsi Ali 'spuugde op haar eigen groep'. Aboutaleb vond haar kritische opmerkingen over de islam toen ongepast. Sinds de moord op Theo van Gogh kregen we echter een hele andere Aboutaleb te zien. Sanders: 'Hij moet oppassen, Aboutaleb, of hij begint warempel te lijken op de vrouw die hij toen zo nonchalant terzijde schoof als een individueel geval, iemand die "gefrustreerd" was.'
21. De naam van Hirsi Ali wordt bijna altijd verkeerd gespeld door de internet-Jihadisten. De brief van Mohammed B. aan Hirsi Ali die op Theo van Gogh was vastgepind sprak over 'Hirshi Ali'. Dat zou erop kunnen wijzen dat de radicale jongeren nauwelijks iets van haar lezen, ook niet wat in de serieuze media over haar wordt geschreven, maar dat zij voornamelijk *elkaar lezen* en daarom dezelfde spelfouten herhalen. Maar dit verklaart weer niet hoe bij een serieuze arabist als Anton Wessels de naam van Hirsi Ali anders wordt gespeld dan zij op haar eigen boeken aangeeft. Zie Anton WESSELS, *Gelukkig in de Akbarstraat. De islam verstaan*, Kampen, Ten Have, 2004, p. 250.
22. Romana ABELS, 'Aboutaleb krijgt dezelfde waarschuwing als Hirsi Ali' in *Trouw*, 23 november 2004.
23. Met name in de Verenigde Staten is het 'niet geloven' als een beschermd grondrecht te vinden bij de Amerikaanse Founding Fathers die weer aan de wieg staan van het eerste amendement. Zie James MADISON, 'Memorial and Remonstrance Against Religious Assessments', 1785, in James MADISON, *Writings*, New York, The Library of America, 1999, p. 29-39.
24. Zie daarover: G.R. EVANS, *A Brief History of Heresy*, Malden (USA)/Oxford (UK) Blackwell, 2003.
25. Zie: *Laïcité et République*, Rapport au Président de la République, Commission présidée par Bernard STASI, Paris, La Documentation française 2004.
26. Zie daarover: P.B CLITEUR, *De neutrale staat, het bijzonder onderwijs en de multiculturele samenleving*, Rede bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de encyclopedie van de rechtswetenschap aan de Universiteit van Leiden op 28 mei 2004, Leiden 2004, 25 p.
27. Zie voor terminologie het AIVD-rapport: *Van Dawa tot Jihad. De diverse dreigingen van de radicale islam tegen de democratische rechtsorde*, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2004. De AIVD hanteert dus de term 'radicale islam'.
28. Zie: Kustav BESSEMS, 'Jason W. zocht naar toestemming' in *Trouw*, 29 januari 2005. Uit teksten die naar voren zijn gekomen uit chatsessies blijkt dat Jason W. ook zocht naar een religieuze autoriteit die geweld wilde goedkeuren. Hij vraagt een medechatter of de omstreden islamdocent Abdul Jabbar van de Ven misschien de aanslagen die hij zich voornam te plegen zou willen sanctioneren. Volgens de AIVD zouden jongeren rondwinkelen bij radicale imams, net zo lang tot zij iemand vinden die het geweld wil goedkeuren. W. liet zich inspireren door een opvatting van Van de Ven dat de Nederlandse overheid oorlog zou willen met de islam. Tegenacties zijn dan geoorloofd, mits zij de islamitische gemeenschap niet schaden. Daarvan zegt W.: 'Die fatwas had ik nodig. Nu kan ik elke politie, minister, soldaat slachten.'
29. Althans niet geregeld. Zie: Charles BREMNER, 'Stoned to death ... why Europe is starting to lose its faith in Islam', in *Timesonline*, 4 december 2004, *www.timesonline.co.uk*: 'Days before she was due to be married, Ghofrane Hadda-

oui, 23, refused the advances of a teenage boy and paid with her life. Lured to waste ground near her home in Marseilles, the Tunisian-born Frenchwoman was stoned to death, her skull smashed by rocks hurled by at least two, according to police.'

30. Safiya HOESSEINI met Rafaele MASTO, *Ik, Safiya*. Het autobiografisch verhaal van de Nigeriaanse vrouw die gered werd van de dood door steniging, Amsterdam, Uitgeverij Mouria, 2003.

31. Ontleend aan BESSEMS, *Ibid.*

32. Charles BREMNER, 'Stoned to death ... why Europe is starting to lose its faith in Islam' in *Timesonline*, 4 december 2004, www.timesonline.co.uk

33. Zie: Prof. Dr. W.J. OUWENEEL, 'Islam en Palestina' in www.zoektocht.net

34. Hans JANSEN, 'Apen en zwijnen' in *HP/De Tijd*, 19 november 2004.

35. Elsbeth ETTY, 'De stelling van Awraham Soetendorp: islamofobie is vergelijkbaar met antisemitisme'. Interview met A. Soetendorp in *NRC Handelsblad*, 11 december 2004.

36. OUWENEEL, *Ibid.*, p. 4. Zie ook Bassam TIBI, *Im Schatten Allahs. Der Islam und die Menschenrechte*, Düsseldorf, Ullstein, 2003, p. 162: onder de sjaria is een zekere mate van tolerantie verschuldigd tegenover dhimmies, maar zij blijven wel tweederangsburgers. Zie over met name de positie van joden als dhimmies: Robert SPENCER, *Onward Muslim Soldiers. How Jihad Still Threatens America and the West*, Washington, Regnery Publishing, Inc., 2003, p. 93-94; J.J.G. JANSEN, *Nieuwe inleiding tot de islam*, 2e druk, Bussum, Coutinho, 1998 (1987), p. 183; Bernard LEWIS, *The Crisis of Islam. Holy War and Unholy Terror*, London, Weidenfeld & Nicolson, 2003, p. 35: 'In modern parlance, Jews and Christians in the classical state were what we would call second-class citizens, but second-class citizenship, established by law and revelation and recognized by public opinion, was far better than the total lack of citizenship that was the fate of non-Christians and even of some deviant Christians in the West.'

37. Ayaan HIRSI ALI, 'Open brief aan burgemeester Job Cohen' in *Trouw*, 6 maart 2004.

38. Zie hierover ook: Salman RUSHDIE, 'Do we have to fight the battle for the Enlightenment over again?' in *The Independent*, 22 January 2005.

39. Zie ook: Nahed SELIM, 'Uw vrouwen zijn een akker voor u' in *Trouw*, 16 februari 2005, onder de titel 'Van integratie naar assimilatie' ook in *Hoe nu verder? 42 visies op de toekomst van Nederland na de moord op Theo van Gogh*, Utrecht, Spectrum, 2005, p. 157-164, die stelt dat een botsing tussen de orthodoxe of radicale islam en het westerse land waarin zij wonen 'niet te vermijden' is. Dat heeft niet te maken met het debat na 11 september 2001, maar eenvoudigweg met ontwikkelingen in de islam zelf. Zij denkt ook dat de bewering die zo vaak gedaan wordt, namelijk dat felle kritiek op de islam in Nederland heeft geleid tot extremisme onder jongeren, geen stand houdt. Immers datzelfde extremisme vinden we ook in andere landen (waar die felle kritiek zo goed als afwezig is).

40. Gilles KEPEL, *Fitna. Guerre au coeur de l'islam*, Paris, Gallimard, 2004, in het Engels als: Gilles KEPEL, *The War for Muslim Minds. Islam and the West*, Cambridge (Mass.)/London, The Belknap Press of Harvard University Press, 2004. Zie ook het oudere: Gilles KEPEL, *Jihad. Expansion et déclin de l'islamisme*, Paris, Gallimard, 2000.

41. Olivier ROY, *L'Islam mondialisé*, Nouvelle édition, Paris, Éditions du Seuil, 2004 (2002).

42. Ibn WARRAQ (Ed.), *Leaving Islam. Apostates Speak Out*, New York/Amherst, Prometheus Books, 2003; Ibn WARRAQ, (Ed.), *The Origins of the Koran. Classic Essays on Islam's Holy Book*, New York, Amherst, 1998; Ibn WARRAQ, *What the Koran Really Says. Language, Text & Commentary*, edited with translations by Ibn WARRAQ, Amherst/New York, Prometheus Books, 2002.

43. Zie naast het reeds aangehaalde werk: Bernard LEWIS, *From Babel to Dragomans. Interpreting the Middle East*, London, Weidenfeld & Nicolson, 2004.

44. Ye'or BAT, *Islam and Dhimmitude. Where Civilizations Collide*, translated from the French by Miriam Kochan and David Littman, Lancaster, Madison, Teaneck, Fairleigh Dickinson, University Press, 2002.